

загальнолюдського.

У Національному центрі театрального мистецтва імені Леся Курбаса у квітні 2011 р. відбулося театралізоване читання-репетиція п'єси Тунджера Джюдженоглу „Безвихідь”. Отже, своїх перших прихильників в Україні Тунджер Джюдженоглу вже здобув. Залишається чекати на вихід у світ повної збірки перекладів його п'єс українською мовою, а також на зацікавлення його творчістю широких театральних мас.

Література

Архіпова Л. Д. Переклад як інтерпретація // Записки “Перекладацької майстерні 2000–2001». – Львів: Львівський національний ун. Імені І.Франка, 2002. – С. 19-48. Гайнічару О.І. Поезія і мистецтво перекладу. – К.: Дніпро, 1990. – 212 с. Крива Б.С. Світоглядні аспекти художнього перекладу. – К.: Наукова думка, 1985. – 124 с. Тунджер Джюдженоглу. Лавина / пер. з тур. О.Кучми // Курбасівські читання : наук. вісник / Національний центр театрального мистецтва імені Леся Курбаса . - К. : НЦТМ ім. Леся Курбаса, 2011. - № 6, ч. 1. - С. 190-222. Червінська О.В. Рецептивна поетика. – Чернівці: Рута, 2001. – 56 с. Літакцент [електронний ресурс]// Олександр Кучма: Тунджер Джюдженоглу: «Футбол — важливий, але література — це вічне» (за 15 квітня 2010). Режим доступу: <http://litakcent.com> Paseçnik D. Tuncer Cücenoglu'nun Che'si - Türk Dramatik Sanatınca Che Guevara. Режим доступу: <http://www.fiyatrodunyasi.com>.

УДК 811.111'37

РОГАЧ О. О., РОГАЧ Ю. І.

(Волинський національний університет ім. Лесі Українки)

НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ НОМІНАЦІЇ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються питання національних особливостей вторинної номінації та вивчення основних етнічних ознак, що прослідковуються у семантиці лексичних та фразеологічних одиниць, які використовуються на позначення трудової діяльності. Особлива увага звертається на національну маркованість досліджуваних одиниць і репертуар етнонімів та їхніх деривативів, що входять до їхнього складу.

Ключові слова: фразеологічне значення, стереотип, лексема, фразема, етнонім, дериватив.

Рогач О.А., Рогач Ю.И. Национальные особенности лексико-фразеологической номинации трудовой деятельности. В статье рассматриваются вопросы национальных особенностей вторичной номинации и изучения основных этнических черт, которые прослеживаются в семантике лексических и фразеологических единиц, используемых на обозначение трудовой деятельности. Особое внимание обращено на национальную маркованность исследуемых единиц, репертуар этнонимов и их производных, входящих в состав этих единиц.

Ключевые слова: фразеологическое значение, стереотип, лексема, фразема, этноним, дериватив.

O.Rogach, Y.Rogach. National Peculiar Features of the Lexical and Phraseological Means of Nomination of Work Activities. The article deals with the investigation of the role of national peculiar features in the process of the secondary nomination and the study of the ethnic distinctive characteristics presented in the semantics of the lexical and phraseological units that are used to nominate work activities. A special attention has been paid to the ethnic component in the semantics of the units under investigation, repertoire of ethnonyms and their derivatives in the structure of the lexical and phraseological units.

Key words: phraseological meaning, stereotype, lexical unit, phraseological unit, ethnonym, derivative.

Пропонована лінгвістична розвідка має на меті вивчення походження номінацій основних процесів та складових, пов'язаних із трудовою діяльністю англійського та американського етносів, окреслити позамовні фактори, які спричинили появу та використання лексичних та фразеологічних одиниць, якими послуговується англосовне суспільство. Особливості первинної та вторинної номінацій окреслених одиниць, їхню метафоричність, національно-культурну маркованість вивчали такі науковці, як О.Потебня, Б.Ажнюк, В.Кунін, Дж.Віко, Р.Гіббс, В.Телія, В. Bryson, R.Fergusson, J. Green, M. McCarthy, F. O'Dell, L. Rosenfeld L., T. Plax, M. Singer та інші. Результати проведеного дослідження доповняють теорію номінації, розширяють країнознавчі відомості про позамовні фактори, які відіграють важливу роль у процесі номінації трудових процесів та їхню значимість у житті багатонаціональної людської спільноти.

Невід'ємною складовою становлення й існування окремого індивідуума та етнічної спільноти була і лишається трудова діяльність, яка не тільки формує їхні умови життя й економічний добробут, але й визначає місце окремої людини і суспільства у соціально-економічних системах внутрішнього та міжнародного рівнів. Трудова діяльність, радше робота, визначається як «використання фізичної чи ментальної сили для того, щоб зробити чи виготовити щось, особливо в контексті протиставлення відпочинку, гри чи релаксації» [Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English 1994, с. 1472].

Варто звернути увагу на те, що фразеологічні одиниці не просто виконують номінативну функцію, а, як зазначає В. Телія, «фразеологізми навантажені думкою та емоційним ставленням того, хто говорить до змісту, закодованого у семантиці фразеологічної одиниці» [Телія 1996, с. 89]. Значення ж фразеологічних одиниць, до складу яких входять етноніми та їхні деривативи, ускладнена тим, що типовість образів, які лежать в основі значення фразеологізмів, а також включення в них символів чи еталонів світорозуміння - це плід колективного уявлення лінгвокультурної спільноти про груповий досвід, який у кожного етносу різний. Тому логічним є варіативність компонентного складу таких одиниць, їхня емотивна оцінка та національна маркованість.

Велика кількість лексичних та фразеологічних одиниць, які використовуються на позначення трудової діяльності, її учасників, типу робіт, що виконуються, а також якість результатів свідчать про те, що цей вид діяльності відіграє важливу роль у житті кожного індивідуума. Значна частина таких одиниць передає життєву необхідність людині працювати для того, щоб забезпечувати свої базові життєві потреби. Наприклад, *If you won't work you shan't eat* [The Penguin Dictionary of Proverbs 1983, с. 64]. Семантика деяких фразеологічних одиниць має відтінок повчальності, застороги чи рекомендації: *It is not work that kills but worry* [The Penguin Dictionary of Proverbs 1983, с. 267]; *The workman is known by his work* [The Penguin Dictionary of Proverbs 1983, с. 65]; *Mix work with leisure and you will never go mad* (Russian proverb) [The Penguin Dictionary of Proverbs 1983, с. 64]; *All work and no play makes Jack a dull boy* [The Penguin Dictionary of Proverbs 1983, с. 64]. Ще одна група фразеологічних одиниць, що пов'язані з трудовою діяльністю, присвячена особливостям оплати праці, які є обов'язковою частиною трудових відносин, де задіяна наймана робоча сила. Наприклад, *He who wants the work badly done has only to pay in advance* [The Penguin Dictionary of Proverbs 1983, с. 181] *work for nought makes folks dead sweir (lazy)* [The Penguin Dictionary of Proverbs 1983, с. 129]

Особливе місце у номінації трудових процесів займають стилістично марковані лексичні й фразеологічні одиниці, які передають соціально визначені та розподілені ролі їхніх учасників. На думку Дж. Гріна, умовно учасників трудової діяльності можна поділити на дві великі групи: ті, що повинні працювати і ті, що можуть не працювати. Такий внутрішній поділ суспільства сягає часів створення людських об'єднань і лишається актуальним і в сучасному світі, проте досить часто традиційні уявлення про певну трудову діяльність мають етнічну приналежність.

На думку Б.Ажнюка, «важливим аспектом семантичної структури фразеологічних одиниць є їхня етнокультурна атрибуція» [Ажнюк 1989, с. 94], яка вказує на міжнародний досвід певної етнічної спільноти та конденсує історично сформоване ставлення етносу до самого себе та його уявлення про інші народи, їхню культуру, спосіб життя, цінності та звичаї.

Протягом тривалого часу одним із найпоказовіших термінів, які пов'язують назву етносу з характеристикою роботи, що виконують його представники, є етнонім *Slav* – «слов'янин» [Green 1996, с. 325]. Ще у 14 столітті британський дослідник Джон де Тревіса (John de Trevisa) у перекладі праці Хігдена (Higden) *Polychronicon* (1387 р.) звертав увагу на те, що «*Slav* – це людина, яка за расовими ознаками належить до великої групи народів, що населяють східну Європу, і до якої входять росіяни, болгары, сербо-хорвати, словаки, поляки, чехи тощо» [Green 1996, с. 325]. Етимологія терміну *Slav* вказує на те, що, подібно до лексеми *slave* «раб», він походить від латинського кореня *sclavus*. Крім того, за свідченням західних істориків, у середні віки лексичні одиниці *Slav* та *slave* були політичними синонімами, оскільки роль слов'ян у соціально-економічному житті тогочасної Європи мало чим різнилася від рабської. Така паралель підтверджується й орфографічно, тому що у VIII – IX ст. етнонім *a Slav* мав написання *slave*.

Значну частину дерогативної лексики та фраземіки, яка використовується на позначення трудових відносин, становлять етнічні назви, до складу яких входять номени африканської раси. Так, наприклад, французи часто вживали фразу *Il me faut un nègre* - «мені потрібен негр» [Green 1996, с. 326], коли необхідно було виконати якусь важку фізичну роботу. Наступна назва *Negrier* [Green 1996, с. 326] полісемантична і використовувалася на позначення работорговця, а також корабля, на якому перевозили «живий товар». Протягом тривалого часу в американській спільноті, яка користувалася послугами рабів, звичним було звертання до представника африканської раси, незалежно від його віку, *Boy* – «хлопчик» [Green 1996, с. 326]; таким чином демонструвалося зневажливе ставлення до раба та вказувалося на його меншовартість. Крім простих лексем знаходимо чимало стійких словосполучень, фразем та власних назв, до складу яких входить лексема *nigger* або ж її деривативи. Наприклад, *boat nigger* – «найнижчий за рангом член команди» [Green 1996, с. 326], *niggerhoe* – «1) сапка раба; 2) економіка південних штатів» [Green 1996, с. 326], *nigger engine* – «машина, яка використовувалася на пилорамах для закріплення колод (оскільки процес був дуже трудомістким та

важким, то описувався атрибутивом *nigger*)» [Green 1996, с. 326], *nigger holes* – «отвори, які утворювалися під час розділення колод на частини не шляхом традиційного розпилювання, а «легшим» способом – за допомогою запалених трісок, який також має назву *to nigger* або *nigger off*)» [Green 1996, с. 326]. Проведений семантичний аналіз підтверджує традиційний зв'язок лексичних та фразеологічних одиниць з компонентом *nigger* з важкою працею, довгими годинами роботи, відсутністю елементарних прав на захист чи відпочинок. Наприклад, *work like a nigger (work like a black)* [Green 1996, с. 326], *nigger-rigged* – «другосортна робоча сила» [Green 1996, с. 327], *nigger day* – «субота» [Green 1996, с. 327], *nigger night* – «субота (через звичку африканських рабів напиватися до нестями в суботу ввечері)» [Green 1996, с. 327]. Цікавим є наступний фразеологізм, значення якого антонімічне до позначуваного ним явища – *nigger daytime* «ніч» [Green 1996, с. 327], оскільки лише вночі раби мали можливість відпочити від своєї виснажливої праці, до якої вранці їх повертав американський диявол – *American devil* [Green 1996, с. 327], тобто пронизливий свист, який використовувався роботодавцями для сигналізації початку та завершення зміни.

Наступні одиниці номінують типові види робіт, які виконувалися лише темношкірими, наприклад, *cotton-picker* – «працівник бавовняних плантацій» [Green 1996, с. 327], *laundry queen* – «прачка, оскільки саме темношкірі жінки найчастіше займалися пранням» [Green 1996, с. 327], *shine (shiny)* – «емансипований темношкірий, який займався чищенням і поліруванням взуття, в результаті якого досить часто його темне обличчя також блищало від поту» [Green 1996, с. 327]. Синонімічними до лексеми *shine* виступають назви *Boots* [Green 1996, с. 327] та *brown polish* [Green 1996, с. 327], у яких чітко прослідковується базова ознака, пов'язана з конкретною працею, що лягла в основу нових назв. Ще один характерний для темношкірих вид діяльності сприяв появі фразем на позначення виконавців джазової музики – *shine box* та *shine joint* [Green 1996, с. 327], яку грали в різноманітних нічних клубах.

Поряд з апелюваннями на позначення представників афроамериканців використовуються і власні назви, які передають колишні уявлення білих американців про значення, місце та роль темношкірих у соціально-економічному житті США. Наприклад, *John Henry* – міфічний герой популярної у 19 ст. пісні про працюючого і сміливого робітника [Green 1996, с. 328], *Uncle Tom* [Green 1996, с. 328], *Uncle Remus* – ідеалізована маскулінна версія щасливого, задоволеного своїм життям темношкірого [Green 1996, с. 328], *mammy* – збірний образ афроамериканки, наділеної усіма рисами, які очікували представники білої раси від темношкірої жінки – готовність служити, любов до своїх господарів, врівноваженість, не конфліктність [Green 1996, с. 328]. Стереотипізованим образом саме такої жінки стала темношкіра няня Скарлет О'Хара з фільму «Gone with the Wind».

Крім зазначених вище відомих лексичних та фразеологічних одиниць з компонентом «темношкірий», в англійській мові знаходимо значну кількість одиниць, до складу яких входить слово *Kuli/Coolie/coolie*. Походження цієї лексеми пов'язане зі Сходом, зокрема з мовами Індії, у яких *Kuli* означало плем'я аборигенів, а пізніше воно використовувалося на позначення людей, які заробляли собі на життя грабінництвом та злодійством. Пізніше семантика лексеми */Coolie/coolie* модифікувалася і цими словами почали називати фермерів та робітників, які працювали на західних завойовників.

Наступна група національно маркованих назв трудової діяльності пов'язана з Китаєм та його жителями. Не дивлячись на давню високорозвинену китайську культуру, у французькій та англійській мовах знаходимо мовні одиниці, які позначають простого робітника та важку працю саме через етнонім *китаєць (китайський)*. Наприклад, (фр.) *chineur* – «важко працюючий робітник» [Green, 1996, с. 329], *chineur de la haute* – «робітник, досвідчена працююча людина, яка намагається вирішити свої фінансові проблеми через давні зв'язки та благання про допомогу» [Green, 1996, с. 329], (англ.) *Chinese copy* та *Chinaman's copy* – «погано зроблена, недосконала копія чогось» [Green 1996, с. 329], що свідчить про невисоку оцінку трудових вмінь китайців, які побутували в англійському соціумі на початку 20 століття.

Синонімічними за своєю семантикою та узусом до фразеологічних та лексичних одиниць з компонентом *темношкірий* є сталі вирази, до складу яких входить етнонім *Irishman* та його деривативи. Протягом тривалого часу не тільки в реальному житті міжетнічні стосунки між англійцями та ірландцями лишалися досить напруженими, але у й мові знаходимо підтвердження того, що нерідко ірландці займали другорядні, неprestижні позиції у житті британської спільноти. Відповідно значна частина інструментів, які використовувалися при виконанні важкої фізичної праці позначалися через фраземи, до складу яких входив атрибутив *Irish*. Наприклад, *Irish fan*, *Irish spoon*, *Irish harp* – «лопата чи заступ» [Green 1996, с. 330]; *Irish toothpick* – «велика сокира-кайло» [Green

1996, с. 330]; *Irish buggy*; *Irish baby buggy* – «вантажний візок» [Green 1996, с. 330]. Подібно до назви *a nigger local*, що має значення «фрахтовий поїзд, навантаження та розвантаження якого вимагає великих фізичних зусиль» *Irish local* означає «ручний вантажний візок» [Green 1996, с. 330], а фраза *Irishman's rest* означає не відпочинок, а процес перенесення цегли [Green 1996, с. 330]. Наступні етноніми та їхні похідні цікаві тим, що емігранти-ірландці позбавлялися своєї етнічної назви, а позначалися англіїцями чужим етнонімом *Turk*, очевидно, віддзеркалюючи упереджене ставлення та прояви ксенофобії у сприйнятті чужинців. Наприклад, *a Turk's head* – «кругла мітла з довгою ручкою» [Green 1996, с. 330], (фран.) *Turc* – «праска мідника» [Green 1996, с. 330].

Роль ірландців у південно-західній Америці досить часто виконують мексиканці, яких асоціюють з бідністю, важкою фізичною працею, робочими інструментами тощо. Наприклад, *Mexican dragline* – «лопата» [Green 1996, с. 331], *Mexican sea bag* – «паперова сумка, у якій бідний моряк носить усі свої пожитки» [Green 1996, с. 330].

Наступна група національно маркованих назв використовується на позначення якості виконаної роботи, а також трудових вмінь та навичок, чи радше їхній брак. Наприклад, *Dutchman's anchor* – «базовий реквізит, залишений/забутий вдома», *Dutch pennants* – «неакуратно сплетені шнури на кораблі», *Irish pennants* – «будь-що на кораблі, залишене у неналежному місці чи стані», *Dutch rose* – «слід на деревині від молотка, коли тесля не попадає у цвях», *French land* – «занедбана земля», *French screwdriver*, *Irish screwdriver*, *Jewish/ Yiddish screwdriver* – «молоток» [Green 1996, с. 332]. Голландці «віддячують» англіїцям подібною фразою – *Dat is met den Engelschen schroeven-draaier gedaan* [Green 1996, с. 332], яка означає «це було зроблено англіїською викруткою, тобто молотком і дуже неакуратно». Наступний вислів передає негативний стереотип німців, яким вони були наділені перед першою світовою війною і згідно з яким те, що було зроблено в Німеччині, було поганої якості. Наприклад, *made in Germany* – «погано зроблено» [Green 1996, с. 333].

Французькі вирази *travailler pour le roi de Prusse* [Green 1996, с. 332] – «працювати на короля Пруссії», тобто безоплатно, та *poste a la cosaque* [Green 1996, с. 332] – «козацький пост», що позначає незначну та нерегулярну роботу у французькій армії, виконавці якої мали усі шанси бути посланими до Росії.

Німецькі фразеологізми також далекі від компліментарних і передають сприйняття німцями своїх сусідів-поляків, яких вони досить довго зневажали за легковажне ставлення до роботи: *auf polnisch beenden* [Green 1996, с. 332] – «закінчувати по польському», тобто як-небудь, [Green 1996, с. 333], *polnischen Urlaub nehmen* [Green 1996, с. 333] – «піти по-польському, тобто самовільно залишити роботу, не завершивши її». Фраза на баварському діалекті *das konnt mir polisch vor* [Green 1996, с. 332] – «мені це виглядає смішно» передає стереотипно негативне ставлення до робіт, виконаних поляками чи на польський кшталт. У Карпатському регіоні зустрічається вислів *Blesch Arbet* [Green 1996, с. 333] – «румунська робота, тобто третьосортна робота», який частково віддзеркалює німецьку негативну оцінку результатів трудової діяльності румунів.

Отже, аналіз фактичного матеріалу свідчить про те, що серед національно маркованих назв трудової діяльності, її складових та учасників найуживанішими лишаються етноніми *слов'янин*, *темношкірий*, *афро-американець*, *поляк*, *данець*, *француз*, *ірландець*, *китаєць* та їхні деривати, що пов'язано з культурно-історичними та економічними стосунками певних етнічних спільнот, їхнім досвідом, національними стереотипами та переконаннями, проте зміна економічної карти світу та його глобалізація постійно створюють нові ситуації та умови, на які мова реагує відповідними неологізмами та назвами, що в подальшому стануть предметом нових наукових розвідок.

Література

- Ажнюк Б.М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 91. Телія В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа «Языки русской культуры». 1996. – 288 с. Green J. Words Apart. The Language of Prejudice. - London.: Kyle Cathie LTD, 1996. - 383 p. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English/ Compiled by A.S. Hornby. – Oxford University Press, 1994. – 1579 p. The Penguin Dictionary of Proverbs / Compiled by Rosalind Fergusson - Market House Books LTD: Allen Lane, 1983. - 331 p.